

УДК 94(477-074)"1942":070(045)

DOI <https://doi.org/10.32782/cusu-hist-2024-spec-2>**Грінченко Віктор,**

кандидат історичних наук,

доцент кафедри історії України та всесвітньої історії,

Центральноукраїнський державний університет

імені Володимира Винниченка

grvi63@ukr.net

ORCID ID: 0000-0002-2852-3650

БОЙОВІ ДІЇ ПІД ХАРКОВОМ У ТРАВНІ 1942 РОКУ НА СТОРІНКАХ ПРОПАГАНДИСТСЬКОЇ ПРЕСИ ОКУПОВАНИХ УКРАЇНСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ

У статті висвітлюються та аналізуються різнопланові матеріали, які були опубліковані у 1942 р. в газетній періодиці окупованих українських територій і стосувалися бойових дій під Харковом у травні 1942 р. Вони можуть слугувати певним доповненням до вже існуючих наукових досліджень у висвітленні цих подій Другої світової війни та їхній інтерпретації однією з протиборчих сторін у німецько-радянській війні.

Установлено, що на сторінках газет були представлені досить численні публікації з указаної тематики: короткі фронтові зведення про поточні події, окремі аналітичні статті з оцінкою стратегії й тактики воюючих сторін, більш чи менш змістовні відгуки кореспондентів засобів масової інформації різних країн (переважно сателітів Німеччини) як «закордонних свідків» про бої під Харковом, деякі картографічні матеріали, фотознімки та ін. Джерелами для цих публікацій, як правило, слугували офіційні інформаційні повідомлення з Берліна, пропагандистські матеріали, узяті із центральних німецьких видань, із радіоповідомлень тощо.

Окремі згадані у тогочасній газетній періодиці факти, оцінки, аналітичні судження знаходять підтвердження у працях сучасних дослідників, які характеризують цю битву як приклад бою, де успіху досягає більш рішуча, швидка і досвідчена сторона, які відзначають, що командування Південно-Західного фронту було близьким до перемоги, однак німецьке командування змогло обернути ситуацію на свою користь, і війська РСЧА зазнали нищівної катастрофи. Тоді як у радянських засобах масової інформації невдачі Червоної армії під Харковом всіяко замовчувалися, населення України, яке проживало в окупації, мало можливість дізнатися про цю поразку і втрати радянських військ безпосередньо по гарячих слідах. Хоча ця інформація досить тенденційно висвітлювалася у пропагандистській інтерпретації окупантів, але в низці аспектів вона була недалеко від істини.

Ключові слова: Друга світова війна, Харківська битва у травні 1942 р., радянська армія, Південно-Західний фронт, газети, окупаційна преса.

Невдала наступальна операція та оборонні бої військ РСЧА у травні 1942 р. на харківському напрямку тривалий час у радянській військово-історичній літературі висвітлювалися лише поверхово. Домінувала практика описувати перемоги Червоної армії та замовчувати прорахунки і невдачі. Така тенденція змінилася в останні десятиліття, коли ця битва знайшла помітне відображення у різних публікаціях. У тому числі їй приділили увагу науковці незалежної України, розглядаючи серед сторінок історії німецько-радянської війни 1941–1945 рр. в окремих узагальнюючих дослідженнях (Грицюк В. М., 2010; Кривизюк Л., 2014 та ін.), а також у безпосередньо пов'язаних із цією темою статтях (Горєлов В. І., 2005; Кривизюк Л., 2011; Репін І. В., 2011; Лисенко О. Є., 2013; Рафальський Є. В., 2013; Репін І. В., 2017; Репін І. В., 2019; Репін І. В., 2020; Кузнецов М. О. 2023 (а); Кузнецов М. 2023 (б); 2024 та ін.).

Ми мали на меті проаналізувати матеріали, які стосувалися бойових дій під Харковом у травні 1942 р., опубліковані на сторінках пропагандистської преси окупованих українських територій у 1942 р. Вони можуть слугувати певним доповненням до вже існуючих наукових досліджень у висвітленні цих подій Другої світової війни та їхній інтерпретації однією з протиборчих сторін у німецько-радянській війні. Переважно використано матеріали україномовних періодичних видань, а також деяких німецько- та російськомовних.

Більшість газет і часописів, що видавалися на окупованій території, не дуже відрізнялися за змістом та характером публікацій. На перших сторінках друкувалися повідомлення з фронтів у пафосній формі від імені переможців (Салата О. О., 2010, с. 159, 163). Цензурою заборонялася достовірна інформація про справжній стан справ німецької армії на східному фронті; тематика преси мала забезпечувати віру в беззаперечну перемогу вермахту у війні; окупаційна військова влада використовувала пресу для пропагандистського впливу на місцеве населення (Левченко Ю. І., 2017, с. 202–203).

Для кращого розуміння того, що й як відображалось в газетній періодиці, уявляється доцільним спочатку коротко описати хід бойових дій під Харковом у травні 1942 р., опираючись на їх бачення сучасними дослідниками.

До травня 1942 р. на схід від Харкова утворилася зігнута лінія фронту, яка провокувала обидві воюючі сторони на проведення наступальних операцій. У планах радянського командування був розгром харківського угруповання противника та створення умов для наступу у дніпропетровському напрямку. Передбачалося нанесення ударів військами Південно-Західного фронту на Харків на південному заході від нього із Барвінківського виступу (головний удар) та на північному заході від Харкова із району Вовчанська (допоміжний удар). Забезпечення Харківської операції на південному фасі Барвінківського виступу покладалося на війська Південного фронту (Рафальський Є. В., 2013, с. 241). Співвідношення сил радянських військ та противника на початок операції було приблизно рівним (Лисенко О. Є., 2013, с. 350).

Наступ Південно-Західного фронту розпочався 12 травня. За дві доби тактичну зону оборони противника було прорвано і фронт прориву розширено до 50 км. Згідно з планом операції, для розвитку досягнутого успіху слід було вводити в бій два танкові корпуси. Цього з низки причин вчасно не було зроблено. Також командування Південно-Західного фронту переоцінило можливості своїх військ і недооцінило здатність гітлерівських військ до опору. Німецьке ж командування зробило все можливе для зміцнення оборони, зокрема різко активізувало дії авіації (Репін І. В., 2019, с. 81).

Наступаючі війська РСЧА виснажили свої сили і темп їх просування різко уповільнився. Через кілька днів танкові корпуси вже ввели в бій, але сприятливий момент було втрачено. Противник зміг перекинути до місць прориву резерви з інших напрямків та створити ударне угруповання біля основи Барвінківського виступу. Радянське командування недооцінило небезпеку можливого удару противника (Лисенко О. Є., 2013, с. 351).

Ще коли радянські війська планували наступ, німецька сторона водночас готувала операцію «Фрідерікус-1», метою якої була нейтралізація небезпеки з Барвінківського плацдарму (Кузнецов М., 2023 (b), с. 127). Німецьке командування передбачало здійснити наступ двох ударних угруповань у загальному напрямку на Ізюм. Перше південне угруповання мало завдати удару з району Слов'янська та Олександрівки в напрямку Ізюма, а друге – з району Балаклії на Ізюм з півночі (Кривизюк, 2023, с. 246). Із початком бойових дій під Харковом вирішено було здійснювати наступ на Ізюм не з північного заходу та півдня, а лише з півдня. Наступальна операція вермахту розпочалася 17 травня (Кузнецов М. О., 2023 (a), с. 252).

У цей день німецькі війська завдали потужних ударів по правому крилу Південного фронту, прорвали оборону й просунулися вглиб, створили загрозу тилам цього фронту та всьому ударному угрупованню Південно-Західного фронту (Грицюк В. М., 2005, с. 66). Одночасно завдали контрударів із півночі й півдня по флангах ударного угруповання 28-ї армії (на північний захід від Харкова). Війська Південно-Західного фронту за наказом Ставки Верховного головнокомандування продовжували наступ на Харків, і це більше ускладнило обстановку (Лисенко О. Є., 2013, с. 351). Лише 19 травня, після того як противник розширив прорив та створив загрозу оточення радянських військ у Барвінківському виступі, головком Південно-Західного напрямку і Південно-Західного фронту С. Тимошенко за погодженням зі Ставкою віддав наказ про перехід до оборони. Однак часу вже не залишилося (Грицюк В. М., 2010, с. 67).

23 травня німецька армійська група фон Клейста з'єдналася з частинами 6-ї армії Паулюса на південь від Балаклії, перерізавши шляхи відходу радянським військам із Барвінківського виступу за річку Сіверський Донець. Намагання деблокувати їх ударом ззовні виявилися безуспішними (Лисенко О. Є., 2013, с. 351). Протягом 24–29 травня війська РСЧА вели важкі бої в оточенні, намагаючись окремими групами прорватися й переправитися на східний берег Сіверського Дінця (Грицюк В. М., 2010, с. 68). Однак німці змогли створити щільне кільце оточення, своєчасно реагували на спроби прориву, широко застосовували авіацію. До кінця травня вийти з оточення змогли за одними даними близько 22 тисяч (Репін І., 2020, с. 32), а за іншими – близько 27 тис червоноармійців (Кривизюк Л. П., 2014, с. 249).

У результаті розгрому військ Червоної армії під Харковом основні сили 20 стрілецьких, 7 кавалерійських дивізій і 14 танкових бригад були знищені або потрапили в полон. За неповними радянськими даними, у Барвінківському виступі залишилися майже 280 тис осіб, із них 171 тис – безповоротно, 652 танки, 1 646 гармат, 3 278 мінометів, 1 294 автомашины і трактори. Німці заявили про захоплення 240 тис полонених, 2 026 гармат, 1 249 танків, а самі втратили близько 20 тис вбитими і пораненими (Репін, І. В. 2020, с. 32).

Більшість воєначальників і командирів Червоної армії розділили долю своїх військ. В оточенні загинули чи пропали безвісті заступник командувача військами Південно-Західного фронту генерал-лейтенант Ф. Я. Костенко, командувач 6-ї армії генерал-лейтенант А. М. Городнянський, командувач 57-ї армії генерал-лейтенант К. П. Подлас, члени військових рад армій бригадні комісари І. А. Власов і А. І. Попенко, командувач кавалерійською групою генерал-майор Л. В. Бобкін та багато інших командирів з'єднань і частин (Пилявець Р., 2012, с. 68).

Ліквідація барвінківського плацдарму, поразка радянських військ Південно-Західного напрямку дали німецькому командуванню можливість розвинути свій успіх і перейти до стратегічного наступу по двох напрямках: на Кавказ та на Волгу, до Сталінграда (Рафальський Є. В., 2013, с. 244).

У 1942 р. на сторінках газет окупованих українських територій друкували як короткі поточні зведення про хід бойових дій на харківському напрямі, так і більш змістовні публікації. Це міг бути виклад аналітичних суджень фахівців, враження німецьких і «нейтральних» кореспондентів від побаченого на полі бою. Іноді подавали точку зору воєнних противників Німеччини, якщо її висвітлення було чимось вигідним німецькій стороні. Чимало одних й тих самих статей та заміток публікувалися в різних газетах. Деякі з них друкували лише з частково зміненими назвами чи незначними відмінностями у викладі вихідної оригінальної публікації.

Серед україномовних окупаційних видань, які подавали порівняно більший масив поточної інформації з фронтів, можна назвати газету «Нове українське слово», яка виходила у Києві. Прослідкуємо висвітлення «гарячих» подій Харківської битви на її матеріалах. Зокрема, серед зведень із фронту за 15 травня 1942 р. ця газета вмістила повідомлення такого змісту: «Бої на відтинку Харкова тривають. У цих боях досі підбито 145 ворожих танків. Потужні з'єднання бомбардувальників та пікіруючих бомбардувальників бомбили скупчення танків, артилерійської позиції та колони постачання советів»¹. Станом на 16 травня газета зазначала: «У районі Харкова ворог продовжував свої атаки. У запеклому бою вони були відбиті. Контратаки німецьких військ проходили успішно. Досі противник втратив 180 танків»².

У зведенні за 17 травня відзначалося, що в районі Харкова «советські напади, які відновилися, були відбиті з великими втратами для ворога» та що «число знищених в боях радянських танків зросло до 240 одиниць»³, а за 18 травня вказано, що німецькі контратаки «повели до танкового бою», під час якого було підбито 56 ворожих танків, а також ще 54 радянські танки були «виведені з ладу під час повітряних нальотів»⁴. В інформації станом на 19 травня було

¹ Німецькі колони перед містом Керч. *Нове українське слово*. Київ. 1942. № 111. 16 травня. С. 1.

² Зайнято Керч. *Нове українське слово*. 1942. № 112. 17 травня. С. 1.

³ Рештки розбитих советських військ тікають. *Нове українське слово*. 1942. № 113. 19 травня. С. 1.

⁴ Знищуються рештки розбитого війська. *Нове українське слово*. 1942. № 113. 19 травня. С. 1.

повідомлено про відбиття нових атак противника. Зазначено, що за вчорашній день підбито 80 ворожих танків. Повітряні сили вивели з ладу ще 31 танк та понад 500 одиниць різного транспорту⁵. У зведенні за 20 травня вказано, що в районі Харкова відбито нові атаки ворога. Бомбардувальники та пікіруючі бомбардувальники підтримали наземні бої на головних напрямках удару, руйнували вихідні позиції противника та пошкодили або ж знищили 29 танків. Усього за вчорашній день противник утратив 36 танків⁶.

22 травня «Нове українське слово» вмістило переклад статті «Совети стікають кров'ю під Харковом» із німецької газети *Deutsche Ukraine-Zeitung*, яка видавалася у Луцьку⁷. Тут відзначалося, що у радянському фронтовому зведенні були змушені визнати те, що під Харковом опір німців посилюється, зростає інтенсивність їхніх контратак. Німецька сторона розцінювала це як визнання противником повороту у боротьбі за Харків. Констатувалося, що «поінформовані військові кола» роблять висновки, що радянські ударні армії «вже тепер слід вважати нездатними до маневрування», що їхній наступ «дав сприятливу можливість зламати весняне напруження советів» і використати їхню поразку «для власних великих планів»⁸.

У публікації ще йшлося про «заклопотані коментарії» англійської преси, які прийшли на зміну повідомленням про успіхи радянських військ, та про її усвідомлення того, що «треба бути готовими» до зворотного. Було також згадано статтю в турецькій газеті «Кумгуріет», де генерал Еркілет розглядав бій за Харків і дійшов висновку, що наступ Тимошенка провалився⁹.

У зведенні за 21 травня повідомлялося про відбиття в районі Харкова нових масових атак противника та вказано, що з початку цих боїв уже знищено 447 радянських танків¹⁰. Станом на 22 травня заявлено про відбиття нових атак противника, знищення 34 ворожих бронемашин, часткове знищення або суттєве пошкодження німецькою авіацією 29 танків і 26 літаків противника¹¹.

У зведенні за 23 травня читаємо: «Великий советський наступ, розпочатий під Харковом 12 травня, що його провадили 20 стрілецьких дивізій, 3 кавалерійські дивізії та 15 танкових бригад, остаточно зламаний. Ворог зазнав найтяжчих людських та матеріальних втрат. Німецький контрнаступ, розпочатий 17 травня, був спрямований у тил найдужчій із наступаючих ворожих груп і перерізав лінії її постачання. Уже два дні, як німецькі, румунські та угорські війська, підтримані потужними силами авіації, на всьому фронті перейшли від оборони до концентричних контратак»¹².

У номері «Нового українського слова» за 24 травня було вміщено короткий огляд лондонської преси з приводу воєнних дій у районі Харкова, де, серед іншого, наголошено: «Британські військові кола розглядають німецькі контратаки, як дуже серйозну річ: боротьба вступила у дуже критичну фазу»¹³.

У зведенні за 26 травня відзначалося, що «оточувальний бій на південь від Харкова йде повним ходом». Противник намагався скупченими силами прорватися на схід, але його наміри після запеклих боїв вчора знову зазнали поразки. Наступ німецьких, румунських та угорських з'єднань, одночасно проведений із півдня, заходу і півночі, значною мірою обмежив рух противника. Він дедалі більше зазнає нищівних ударів німецьких повітряних збройних сил. На північний схід від Харкова відбито нові радянські атаки¹⁴.

⁵ В районі Харкова відбито нові атаки ворога. *Нове українське слово*. 1942. № 114. 20 травня. С. 1.

⁶ Наступальні операції проходять успішно. *Нове українське слово*. 1942. № 115. 21 травня. С. 1.

⁷ Див.: *Die Sowjets verbluteten bei Charkow. Deutsche Ukraine-Zeitung*. Luzk. 1942. № 101. 20 Mai. S. 1.

⁸ Совети стікають кров'ю під Харковом. *Нове українське слово*. 1942. № 116. 22 травня. С. 1.

⁹ Там само.

¹⁰ На східньому фронті. *Нове українське слово*. 1942. № 117. 23 травня. С. 1.

¹¹ На східньому фронті. *Нове українське слово*. 1942. № 118. 24 травня. С. 1.

¹² Советський масовий наступ під Харковом остаточно зламаний. *Нове українське слово*. 1942. № 118. 24 травня. С. 1.

¹³ Советський масовий наступ під Харковом провалився. *Нове українське слово*. 1942. № 118. 24 травня. С. 1.

¹⁴ Спроби советських армій вийти з оточення під Харковом зазнають поразки. *Нове українське слово*. 1942. № 119. 27 травня. С. 1.

Станом на 27 травня преса писала: «Знищення оточених на південь від Харкова советських армій швидкими кроками йде вперед. Після нових марних спроб прорватися з оточення, сила опору ворога, що вперто оборонявся, зламана. Стиснуті на тісному просторі, розбиті на багато окремо оточених частин, ворожі з'єднання знаходяться в хаотичному стані. Головнокомандувач 57 советської армії генерал Подляс разом зі своїм начальником штабу застрелилися незадовго перед тим, як мали потрапити в полон»¹⁵.

28 та 29 травня «Нове українське слово» надрукувало короткий виклад матеріалів деяких зарубіжних газет про бої під Харковом. Італійська *Popolo di Roma* відзначала, що наступальна ініціатива Тимошенка під Харковом була зупинена два дні тому. Його армії потрапили в клещі німецького контрнаступу, який ведеться з метою оточення і знищення добірних частин, зосереджених на цій ділянці¹⁶. Німецька *Berliner Berzen Zeitung* писала, що бій у районі Харкова обіцяє зробитися одним із найвидатніших учинків німецького війська, і наголошувала: «Совети знов вірили, що можна досягти прориву при такій великій кількості людей і матеріалів. Вони навіть думали, що вже добилися цього, але попалися в мішок на південний схід від Харкова»¹⁷. Опираючись на повідомлення «обізнаних кіл» зі Стокгольма, констатувалося, що Лондон визнає те, що великий німецький наступ в південній Україні являє серйозну загрозу головній частині наступаючих радянських військ. Становище маршала Тимошенка є дуже тяжким, і, напевно, він змушений буде вивести велику частину своїх сил від Харкова, щоб уникнути загрози повного знищення¹⁸.

29 травня «Нове українське слово» вмістило переклад статті «Совети, оточені під Харковом, ідуть назустріч своєму знищенню» із *Deutsche Ukraine-Zeitung* за 27 травня¹⁹. У ній відзначалося, що бій під Харковом лютує далі з невгамовною силою і, на думку військових фахівців, буде вписаний в історію війни як один із великих оточувальних боїв європейської східної кампанії. Німецька ініціатива виявляється на полі бою все сильніше. Оточення головної маси військ Тимошенка, призначених для наступу, закінчилося повністю. З усіх сторін німецькі і союзні корпуси стискають противника на все вужчому просторі, тоді як панівна німецька авіація зайнята його винищенням із повітря. Натиск стиснутих тут трьох ворожих армій ще надзвичайно сильний. Їхній опір ще організований, але вже помітні перші ознаки розкладу. Щодо простору і кількості цю битву можна порівняти з найбільшими оточувальними боями минулого року. У Берліні вважають, що лише на полі бою на південний схід від Харкова, де замкнулося велетенське кільце навколо кращих ударних армій Тимошенка, стоять близько півмільйона людей²⁰.

Deutsche Ukraine-Zeitung за 27 травня вмістила фото під заголовком *Die zweite große Frühjahrsschlacht* («Другий великий весняний бій») (рис. 1). У коментарі до нього зазначалося (перекл. з нім. – *Авт.*): «У великій битві за оточення на схід від Харкова радянські війська масово розгорнули велику кількість танків, зазнавши величезних втрат. На нашому знімку зображено палаючу головну бойову машину ворога, яка намагається прорватися»²¹.

За 28 травня у пресі повідомлялося: «Лише окремі загони ворога чинять ще опір. Їх знищення триває. Вже тепер нараховано 165 000 полонених; повідомляється про захоплення 517 бронемашин, 1 180 гармат, кількох тисяч автомобілів та коней, а також безлічі іншої зброї. Ці числа весь час зростають»²². А станом на 29 травня преса писала, що на південь від Харкова триває «очищення поля бою від розпорочених решток розбитого ворога» та що «кількість полонених і здобичі невпинно зростає»²³.

¹⁵ Іде знищення оточених під Харковом советських армій. *Нове українське слово*. 1942. №120. 28 травня. С. 1.

¹⁶ Італійська преса про бої в районі Харкова. *Нове українське слово*. 1942. № 120. 28 травня. С. 1.

¹⁷ Винятковий бій. *Нове українське слово*. 1942. № 121. 29 травня. С. 1.

¹⁸ Лондон визнає тяжке становище Тимошенка. *Нове українське слово*. 1942. № 121. 29 травня. С. 1.

¹⁹ Див.: Sowjets im Kessel von Charkow gehen der Vernichtung entgegen. *Deutsche Ukraine-Zeitung*. 1942. № 107. 27 Mai. S. 1.

²⁰ Совети, оточені під Харковом, ідуть назустріч своєму знищенню. *Нове українське слово*. 1942. № 121. 29 травня. С. 1.

²¹ Die zweite große Frühjahrsschlacht (Foto). *Deutsche Ukraine-Zeitung*. 1942. № 107. 27 Mai, S. 1.

²² Великі перемоги німецьких військ під Харковом. *Нове українське слово*. 1942. № 121. 29 травня. С. 1.

²³ Під Харковом триває очищення поля бою від решток розбитого ворога. *Нове українське слово*. 1942. № 122. 30 травня. С. 1.

Рис. 1. Фото з газету Deutsche Ukraine-Zeitung. 1942. № 107. 27 Mai, S. 1

Deutsche Ukraine-Zeitung 30 травня вмістила повідомлення з Берліна від 29 травня *Moskau verschweigt Niederlage von Charkow* («Москва приховує поразку в Харкові»). Наголошено, що коли німецьке командування сповіщало про переможне закінчення бою, радянська сторона обмежилася запевненнями, що в районі Ізюм – Барвенково запеклі піхотні й танкові атаки німців були відбиті, та нічого іншого суттєвого не сталося. У жодній формі й жодним словом не згадується про бойові дії, які мали серйозні наслідки для совєтів²⁴.

У цьому ж номері газети є фото під заголовком *Das war Timoschenkos «Offensive»* («Таким був «наступ» Тимошенка») (рис. 2). У коментарі до нього було сказано (перекл. з нім. – *Авт.*): «Нескінченні маси радянських полонених, знищеної техніки й величезна здобич, що потрапила до рук німецьких вояків – такий кінець оголошеного Тимошенком наступу на Харків, який постійно обіцяли союзні більшовики і плутократи»²⁵.

Газета «Нове українське слово» 31 травня надрукувала спеціальне зведення верховного командування німецьких збройних сил від 30 травня про те, що «великий бій під Харковом скінчився»²⁶. Повідомлялося, що 6-та, 9-та і 57-а радянські армії, які налічували разом близько 20 стрілецьких дивізій, 7 кавалерійських дивізій та 14 танкових бригад, знищені. Кількість полонених сягає 240 тис осіб. Криваві втрати противника надзвичайно великі. Кількість здобутого та знищеного військового спорядження доходить до 1 249 танків, 2 065 гармат, 538 літаків та величезної кількості іншої зброї та спорядження²⁷.

Рис. 2. Фото із газету Deutsche Ukraine-Zeitung. 1942. № 110. 30 Mai, S. 1

²⁴ *Moskau verschweigt Niederlage von Charkow. Deutsche Ukraine-Zeitung. 1942. № 110. 30 Mai, S. 1.*

²⁵ *Das war Timoschenkos «Offensive» (Foto). Deutsche Ukraine-Zeitung. 1942. № 110. 30 Mai, S. 1.*

²⁶ Великий бій під Харковом скінчився перемогою німецької зброї. *Нове українське слово. 1942. № 123. 31 травня. С. 1.*

²⁷ *Ibidem.*

Як у ході боїв, так і особливо після завершення битви під Харковом у газетній періодиці окупованих українських територій нерідко могли друкувати різнопланові присвячені їй матеріали аналітичного змісту²⁸.

Наведемо фрагменти викладу статті військового кореспондента Ганса Фріче (нім. – Hans Fritzsche) – німецького журналіста, який обіймав посади в міністерстві громадської освіти і пропаганди рейху, а на той час служив на східному фронті в роті пропаганди²⁹. *Deutsche Ukraine-Zeitung* 3 червня надрукувала його статтю *Der Plan des Feldherrn. Charkiw, ein Meisterwerk kuhner deutscher Strategie und Taktik* («План генерала. Харків, шедевр сміливої німецької стратегії і тактики»). Її виклад пізніше вмістили низка інших газет.

У статті, зокрема, зазначалося, що наступ радянських армій на півдні та півночі почався одночасно, і головнокомандувач німецьких армій, який мусив ці удари стримувати, опинився у становищі людини, на яку враз напали двоє. Один б'є спереду, а другий – справа і ззаду. Німецьке командування діяло за принципом захищатися, мов щитом, проти одного з обох нападників, відбиваючи його удари, та всіма силами кидатися в наступ на другого. Воно мусило спершу посилити оборону проти удару на півночі, а на півдні дозволити противнику вливатися, скільки хоче, у кільце оточення. Тимошенко спершу міг думати, що його висунута наперед південна позиція полегшить йому гру, та просувався дедалі на захід. Тільки безпосередньо на південь від Харкова, де особливо великі сили Червоної армії намагались обійти місто, німці залишали територію метр за метром³⁰.

Одночасно із цим ніби попусканням противнику на півдні посилювалась оборона на північному відтинку. І ця оборона провадилася з використанням оборонної та наступальної тактики. Піхоті, яка вперто тримала тут свої позиції, прийшли на допомогу танки, протитанкова зброя та авіація. Німецька оборона перешкодила запланованому Тимошенко північному проривові, який мав призвести до падіння Харкова вже 15 травня. Окрім того, вона знищила більшу частину радянських танків та розсіяла дивізії противника³¹.

Поки битва тривала на півночі, і поки Тимошенко просувався дедалі на південь, ще південніше німецькі війська готували удар, який мав знищити противника ще повніше, ніж знищили та ослабили його атаки проти німців на півночі. Із південного краю підступів до великого виступу радянського фронту 17 травня рушила на північ німецька танкова армія в напрямку до Балаклії та Андріївки. Радянське командування зрозуміло серйозність ситуації ще тоді, як німці на захід від Ізюму завдавали спрямованого на північ удару силами, нашвидку взятими із власного кільця оточення, атакувало лівий, а стягнутими з тилу новими силами – правий фланг німців. Там тривали запеклі бої, аж доки 23 травня німецькі війська замкнули кільце оточення³².

Проте в оточенні сила вогню та оборони противника була ще міцна. Він удавався до мінування, маскував танки, щоб ефективніше вражати наступаючі німецькі з'єднання, вистрілював

²⁸ Charkow – die bisher größte Schlacht der modernen Waffen. *Deutsche Ukraine-Zeitung*. 1942. № 108. 28 Mai. S. 1; Грессенбауер Ф. Битва за Харків. *Бюлетень Валківської районної управи*. Валки. 1942. № 29. 30 травня. С. 1; Rauchsaupt Н. «Im Raum südlich Charkow...». *Deutsche Ukraine-Zeitung*. 1942. № 144. 31 Mai. S. 5; Провал стратегических планов маршала Тимошенко. *Последние новости*. Киев. 1942. № 24. 1 июня; Фриче Г. Бои в районе Харькова. *Последние новости*. Киев. 1942. № 24. 1 июня. С. 2; Під Харковом зазнав поразки весь стратегічний план Сталіна. *Нове українське слово*. 1942. № 124. 2 червня. С. 2; Раухгаупт Г. «В районі на південь від Харкова...». *Нове українське слово*. 1942. № 125. 3 червня. С. 1; Fritzsche Н. Der Plan des Feldherrn. Charkov, ein Meisterwerk kuhner deutscher Strategie und Taktik. *Deutsche Ukraine-Zeitung*. 1942. № 115. 5 Juni, S. 1; Четыре фазы битвы у Харькова. *Одесская газета*. Одесса. 1942. № 92. 5 июня. С. 1; Про бій під Харковом. *Голос Волині*. Житомир. 1942. № 44. 6 червня. С. 2; Тимошенко повністю розбитий. *Українські вісті*. Кіровоград. 1942. № 45. 6 червня. С. 1; Що відбулося коло Харкова. *Світанок*. Бердянськ. 1942. № 5. 6 червня. С. 1; Бій під Харковом – найбільший до цього часу бій моторизованих з'єднань. *Нове українське слово*. 1942. № 116. 7 червня. С. 1; Стратегічний плян Сталіна розбито. *Уманський голос*. Умань. 1942. № 3. 7 червня. С. 1; Харьков. *Последние новости*. Киев. 1942. № 25. 8 июня. С. 1; Olberg А. Von Cannae zu Charkov. *Deutsche Ukraine-Zeitung*. 1942. № 121. 12 Juni. S. 1–2; Між двома боями. *Нове українське слово*. Київ. 1942. № 133. 12 червня. С. 1; Герць моторизованих частин. До підсумків бойових операцій під Харковом. *Дніпропетровська газета*. Дніпропетровськ. 1942. № 135. 14 червня. С. 2–3; Фріче Г. Злам перед Харковом. *Голос Охтирицини*. Охтирка. 1942. № 34. 14 червня. С. 2; Фріче Г. Як планувалось битву. *Гадяцька газета*. Гадяч. 1942. № 41. 14 червня. С. 1; От Канн к Харькову. *Последние новости*. 1942. № 25. 15 июня. С. 2; Тимошенко і Брусілов. *Сніжнянський вісник*. Сніжне. 1942. № 48. 2 липня. С. 2 та ін.

²⁹ Hans Fritzsche. URL: https://de.wikipedia.org/wiki/Hans_Fritzsche

³⁰ Фріче Г. Як планувалось битву. *Гадяцька газета*. 1942. № 41. 14 червня. С. 1.

³¹ Фріче Г. Як плянувалось битву. *Голос Охтирицини*. 1942. № 34. 14 червня. С. 3.

³² Там само.

до останнього снаряди своїх артилерійських батарей, однак це не могло зупинити неминучого кінця. Стійкість німецької піхоти, що прийняла на себе перший удар, бойова сила введених у дію танків, важкої зброї та авіації, безперерйна взаємодія наземних та повітряних сил, ефективна робота саперів, зв'язківців, усіх допоміжних служб, транспорту, та майстерне німецьке керівництво перетворили впевнену надію Тимошенка на перемогу його весняного наступу в цілком протилежну їй нищівну поразку³³.

У статті німецького обер-лейтенанта Альфреда фон Ольберга, де битва під Харковом порівнювалася з битвою під Каннами, виграною Ганнібалом, акцентувалося на тому, що коли Тимошенко почав свій прорив на південь від Харкова, він теж став жертвою обманного маневру. Його війська також вклинилися в розташування відступаючого противника, не беручи до уваги того, що з обох боків клину знаходилися сильні німецькі частини, які міцно тримали попередні позиції. Коли впевнений у перемозі Тимошенко вважав, що прорвався на Красноград, він робив те ж саме, що й римський полководець при Каннах, тобто вів свої війська в мішок, відкритий для нього фон Боком. Водночас на флангах розгорнулися танкові бої, які призвели до знищення радянських танкових бригад. Німецькі танкові з'єднання приблизно так, як свого часу карфагенська кіннота, могутнім ударом обійшли ворога з тилу, поєднавши два фланги німецьких військ. Мішок було закрито, і знищення ворога стало неминучим. Робився висновок, що бій під Харковом ще раз показав те, що основні правила воєнного мистецтва виявилися незмінними, незважаючи на зміни озброєння і розмірів території, на якій відбувалися бої³⁴.

У кількох газетах були вміщені карти бойових дій під Харковом. Так *Deutsche Ukraine-Zeitung* 5 червня вмістила карту (рис. 3) із заголовком *Die Schlacht von Charkov auf der Karte* («Битва під Харковом на карті»). У тексті до неї читаємо (перекл. з нім. – *Авт.*): «Наші дві карти показують положення на фронті на південь від Харкова на початку наступу Тимошенка і після того, як його три армії були оточені німецьким вермахтом»³⁵.

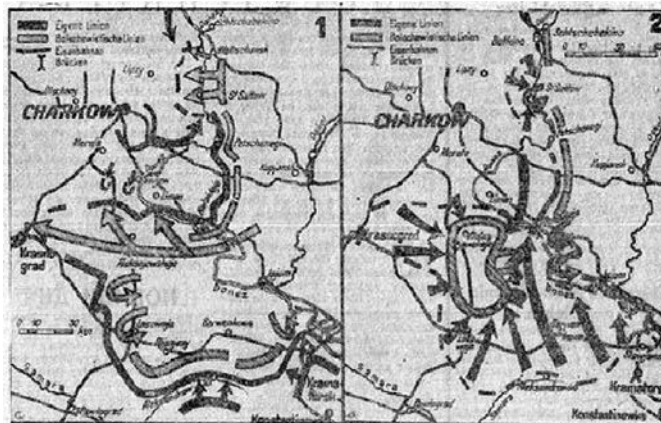

Рис. 3. Карта з газети *Deutsche Ukraine-Zeitung*. 1942. № 115. 5 Juni, S. 1

У газеті «Сумський вісник» за 5 липня бачимо подібну карту (рис. 4) під заголовком «До перемоги німців під Харковом». У коментарях зазначалося, що карта зліва показує підготовку радянських військ до наступу 12 травня на Харків і контрзаходи німецьких армій, а карта справа показує хід боротьби до 24 травня, яка 29 травня закінчилася знищенням оточених радянських армій³⁶.

³³ Фріче Г. Як плянувалось битву. *Голос Охтирщини*. 1942. № 34. 14 червня. С. 3.

³⁴ Olberg A. Von Cannae zu Charkov. *Deutsche Ukraine-Zeitung*. 1942. № 121. 12 Juni. S. 1–2.

³⁵ Die Schlacht von Charkov auf der Karte. *Deutsche Ukraine-Zeitung*. 1942. № 115. 5 Juni, S. 1.

³⁶ До перемоги німців під Харковом. *Сумський вісник*. Суми. 1942. № 80. 5 липня. С. 2.

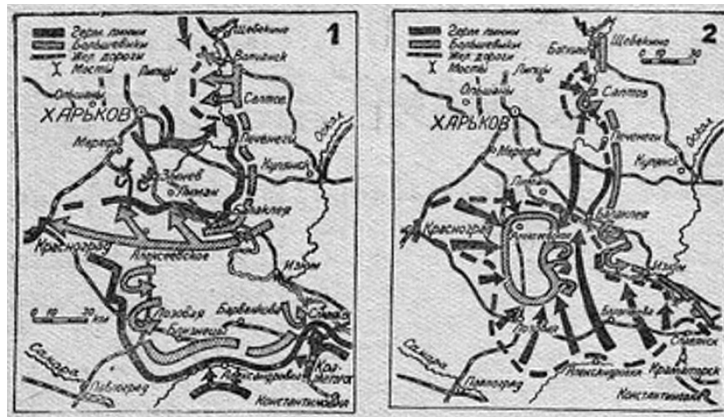

Рис. 4. Карта з газети «Сумський вісник». 1942. № 80. 5 липня. С. 2

Досить значне місце у пропагандистській газетній періодиці окупованих українських територій було відведено описам представників засобів масової інформації різних країн перебігу боїв і наслідків битви під Харковом³⁷. При цьому згадуються німецькі, італійські, шведські, швейцарські, французькі, британські, американські, фінські, японські, турецькі видання.

Наведемо деякі приклади. Серед цих матеріалів був опис побаченого на полі битви під Харковом від кореспондента скандинавського пресбюро Вігго Йенсена (на основі статті у шведській газеті Svenska Dagbladet за 31 травня). Стаття, вміщена 2 червня у Deutsche Ukraine-Zeitung під назвою Was von den Sowjetarmeen blieb («Те, що залишилося від радянських військ»), мала підтекст: «Нейтральний репортер описує поле битви під Харковом – «Лоша було єдиною живою істотою у цьому моторошному мертвому світі»³⁸.

Прочитуємо фрагменти цієї ж статті з україномовної київської газети «Нове українське слово»: «Бій розпочався, як широко задумана і дуже добре підготовлена спроба советів затиснути німецькі війська в лещата, яка мала насамперед на меті здобуття Харкова. Ця спроба закінчилася повною зміною ролей. Ті, хто намагався створити лещата, були самі оточені і знищені». Так схарактеризував один із вищих офіцерів німецького генерального штабу, з яким мені довелося розмовляти, вже закінчений бій під Харковом, найбільший танковий бій в історії війни»³⁹.

«Через 36 годин після того, як закінчилися бої на південь від Олексіївська, ми проїхали по полю бою. По дорозі ми зустріли останні тисячі полонених із числа 65.000. чол., узятих у полон на цьому відтинку фронту, яких вели на загальне місце збору. Біля річки Береки та на горбах, що далеко простяглися на схід від річки, лежали тисячі трупів та військово спорядження, яке советські вояки принесли сюди для наступу. Кожна яма, кожна вирва, кожна заглибина була

³⁷ Тривога в Америці. *Нове українське слово*. 1942. № 122. 30 травня. С. 1. Was von den Sowjetarmeen blieb. *Deutsche Ukraine-Zeitung*. 1942. № 112. 2 Juni. S. 2; На полі бою біля Харкова. *Вечірній листок*. Кременчук. 1942. № 32. 2 червня. С. 1; Нейтральний кореспондент про бій під Харковом. *Дніпропетровська газета*. 1942. № 125. 3 червня. С. 1; «Скрізь та сама картина смерті». *Львівські вісті*. Львів. 1942. № 120. 3 червня. С. 2; Світова преса про бої на Східньому фронті. *Нове українське слово*. 1942. № 125. 3 червня. С. 2; Кореспондент «Стампи» на Харківському побоєвищі. *Крем'янецький вісник*. Кременець. 1942. № 44. 4 червня. С. 4; Що говорить швейцарська газета. *Нове українське слово*. 1942. № 127. 5 червня. С. 1; Що лишилося від советських армій. *Нове українське слово*. 1942. № 127. 5 червня. С. 1; Berliner Morgenpresse zur Vernichtungsschlacht von Charkow. *Deutsche Bug-Zeitung*. Nikolajev. 1942. № 25. 6 Juni. S. 4; Після великого бою під Харковом. *Дніпропетровська газета*. 1942. № 129. 7 червня. С. 1; «Eine der klassischsten Vernichtungs-operationen» – Eine schwedische Stimme zur Schlacht von Charkow. *Deutsche Bug-Zeitung*. 1942. № 26. 10 червня. С. 3; Бій панцерників під Харковом. *Дніпропетровська газета*. 1942. № 131. 10 червня. С. 1; Закордонні відгуки про бої біля Харкова. *Гадяцька газета*. Гадяч. 1942. № 40. 11 червня. С. 1; Іноземні журналісти діляться своїми враженнями про бій під Харковом. *Нове Запоріжжя*. 1942. № 49. 16 червня. С. 2; Французька преса про бої під Харковом. *Нове українське слово*. 1942. № 137. 17 червня. С. 1; Що повідомлялось про Харків. *Відродження*. Миргород. 1942. № 51. 22 червня. С. 2; В долині смерті під Харковом. *Нове Запоріжжя*. 1942. № 70. 4 серпня. С. 1. та ін.

³⁸ Was von den Sowjetarmeen blieb. *Deutsche Ukraine-Zeitung*. 1942. № 112. 2 Juni. S. 2

³⁹ Що лишилося від советських армій. *Нове українське слово*. 1942. № 127. 5 червня. С. 1.

переповнена розбитими вантажними машинами, повозами, трупами людей, танками, кіньми. Навколо великих польових гармат лежали мертві вояки, які їх обслуговували. Біля спотворених вибухами танків лежали чорні, обгорілі трупи водіїв. На великій території були розкидані рештки боєприпасів, харчових продуктів, розбиті в тріски вантажні машини.

У степу, наскільки сягало око, була така ж картина: гармати, танки, вантажні машини, запряжені кіньми повози – усе це в мертвій непорушності, в якій залишила їх недавня буря. Тисячі виснажених, худих коней паслися в долинах та на майже неосяжних колгоспних полях. На багатьох з них висіли ще рештки упряжі, яку вони розірвали в панічному жаху. Досвідчені румунські кавалеристи намагалися зібрати до купи цих виснажених коней.

Ми проїхали по всій місцевості через наспіх побудовані дерев'яні мости і майже непроїзні луки. Скрізь ми бачили однакову картину смерті й знищення, але вона виступала все виразніше та набирала все більших масштабів. (...) У сутінках проїхали ми полем, на якому цілий полк донських козаків ішов у свою останню атаку. Вони лежали цілими групами в високій траві. Коні і люди впереміш. (...) Виплив місяць, і в його світлі я побачив маленьке гніде лошатко, що нерухомо стояло біля одного з повозів валки, в якій була впряжена його мертва мати. Це лошатко було єдиною живою істотою на цій моторошній землі мертвих»⁴⁰.

«Дніпропетровська газета», опираючись на повідомлення берлінського радіо від 2 червня 1942 р., навела слова кореспондента швейцарської газети *La Gazette de Lausanne*, який, як було вказано, «відвідав за пропозицією німецького командування разом з іншими іноземними кореспондентами поле бою під Харковом». Той відзначив, що німецький маневр був на цей раз особливо смертельний і «за кількістю жертв не поступається більшим боям у кампанію оточення 1941 року». Вигляд поля бою жахливий: всюди гори трупів, маси кинутих гармат, особливо важких, нескінченна валка розбитих автомашин, навантажених снарядами і спорядженням, розбиті радянські й американські танки. Утрати радянських військ надзвичайно великі⁴¹.

Берлінський кореспондент фінської газети *Helsingin Sanomat*, який відвідав поле бою під Харковом, писав: «Нищівний бій на південь від Харкова, без сумніву, належить до найбільших боїв світу. Будучи нищівним, він був найкривавішим та найжахливішим. Він був класичним по своїй оперативності. З обох боків усе було заплановано з математичною точністю, але завдання змогла розв'язати лише німецька армія. Як можна було констатувати по полю бою, розв'язала вона його ґрунтовно. (...) Місце бою, де оточені військові сили винищувалися штурмовиками, являє собою несказанне кладовище. Важкі бомби зрили всю землю. Сотні людей, коней, вантажних машин і палаючих авто лежать вперемішку. Ми перебули ніч на найбільшому найкривавішому в усій історії війн полі бою»⁴².

«Дніпропетровська газета» у номері за 10 червня 1942 р. вмістила виклад кореспондента *Popolo d'Italia* про великий бій танків під Харковом, у якому «виявився весь тягар советської поразки». На нього справило значне враження споглядання величезного поля бою зі знищеними танками різного розміру, починаючи від 9,5-тонних і аж до танків-велетнів, вагою по 64 т. Особливу увагу він звернув на приблизно 30 американських підбитих танків. У цій публікації зазначалося, що під час підрахування військової здобичі на полі бою на південь від Харкова було встановлено, що «лише один німецький танковий полк під час 9-денних боїв знищив 100 советських танків»⁴³.

«Особлива увага» до підбитих у бою під Харковом американських танків, зокрема, знайшла своє відображення й у фото, яке вмістила газета *Deutsche Ukraine-Zeitung* 31 травня 1942 р. під заголовком *Das Ende amerikanischer Panzer* («Кінець американського танка») (рис. 5). У супро-

⁴⁰ Що лишилося від советських армій. *Нове українське слово*. 1942. № 127. 5 червня. С. 1.

⁴¹ Нейтральний кореспондент про бій під Харковом. *Дніпропетровська газета*. 1942. № 125. 3 червня. С. 1.

⁴² Іноземні журналісти діляться своїми враженнями про бій під Харковом. *Нове Запоріжжя*. 1942. № 49. 16 червня. С. 2.

⁴³ Бій панцерників під Харковом. *Дніпропетровська газета*. 1942. № 131. 10 червня. С. 1.

відному коментарі було сказано (перекл. з нім. – *Авт.*): «Серед гігантських танків, розміщених советами в районі Харкова, було багато американських, з допомогою яких Рузвельт хотів долучитися до успіху Тимошенка»⁴⁴.

Рис. 5. Фото з газети Deutsche Ukraine-Zeitung. 1942. № 111. 31 Mai, S. 1

Назва фото (повністю) і коментар (частково) не відповідають дійсності. Дослідники зазначають, що в боях за Харків у травні 1942 р. переважно діяли англійські піхотні танки МК II «Матильда» і МК III «Валентайн», які надходили в РСЧА з осені 1941 р. До початку операції вони становили трохи більше однієї п'ятої частини танкового парку Південно-Західного фронту. Уже в ході боїв сюди прибули частини, які мали на озброєнні середні американські танки М3 «Генерал Лі» та легкі М3 «Генерал Стюарт». На вказаному фото в *Deutsche Ukraine-Zeitung* представлений англійський танк МК II «Матильда».

В окупаційній газетній періодиці давалася оцінка битви під Харковом у травні 1942 р. як найбільшого до цього часу бою моторизованих з'єднань. Такої думки дотримувалися німецькі військові фахівці на підставі того, що у ній було захоплено або ж знищено 1 249 ворожих танків. Вони відзначали, що обидві воюючі сторони намагалися вирішити долю бою за допомогою цієї наймодернішої зброї. Причому бій виграли німецькі танки, втрати яких були порівняно незначні не тільки відносно кількості танків противника, які залишилися на полі бою, а й щодо свого абсолютного числа⁴⁵.

Принагідно зазначимо, що в сучасній історіографії найбільшою танковою битвою часів Другої світової війни вважається Бродівсько-Дубенська битва (Бродівсько-Луцька операція), яка відбувалася у червні – липні 1941 р. З обох сторін у ній загалом взяли участь близько чотирьох тисяч танків. Це була наймасштабніша битва, більше танків під час Другої світової війни в одній операції участі не брали (див. Кривизюк Л. П., 2014, с. 206–209).

На початку червня 1942 р. одна з газет вмістила перелік радянських частин, «які були цілком знищені або взяті в полон» у Харківській битві. Цитуємо дослівно: «18 повних стрілецьких дивізій, а саме: гвардійська, 14, 41, 47, 99, 103, 150, 216, 248, 253, 266, 270, 317, 337, 341, 349, 351, 393 та частини 106-ї, 123-ї і 335-ї дивізій. Серед них кілька моторизованих бригад. Крім того, знищено 7 кавалерійських бригад, а саме: 26, 28, 38, 49, 62, 64, 70 і частини 34-ї і 71-ї. Ліквідовано 11 танкових бригад, а саме: гвардійську, 5, 7, 36, 37, 48, 131, 198, 148, 253, 288 та частини 15-ї, 38-ї, 69-ї і 138-ї»⁴⁶.

⁴⁴ Das Das Ende amerikanischer Panzer (Foto). *Deutsche Ukraine-Zeitung*. 1942. № 110. 30 Mai, S. 1.

⁴⁵ Бій під Харковом – найбільший до цього часу бій моторизованих з'єднань. *Нове українське слово*. 1942. № 116. 7 червня. С. 1

⁴⁶ Що відбулося коло Харкова. *Світанок*. Бердянськ. 1942. № 5. 6 червня. С. 1. Підпис: Г.

Опираючись на сучасні дослідження та довідкову базу Інтернет-ресурсів, є підстави стверджувати, що більшість номерів указаних військових частин та їхня участь у боях під Харковом у травні 1942 р. відповідають дійсності. Але наявні також і помилки та неточності. Зокрема, кавалерійські дивізії тут помилково названі бригадами. Номери деяких військових підрозділів або не фігурували на вказаному театрі воєнних дій, або взагалі не відслідковуються.

Наприкінці 1942 р. у пресі з'явилося повідомлення з Берліна, де були подані оновлені визначення деяких битв і боїв на східному фронті. Битва під Харковом була в ньому представлена у поєднанні з подіями, які ще майже місяць потому відбувалися на цьому театрі воєнних дій. У відповідному тексті читаємо (перекл. з нім. – *Авт.*): «Верховне командування армії опублікувало новий ряд означень битв і боїв для східного походу, які охоплюють період від 1 січня до кінця червня 1942 року. (...) Під спільним визначенням «Весняна битва під Харковом» від 12 травня до 26 червня наведено у подробицях оборонну битву біля Харкова, очищувальну битву під Барвінково, котлову битву на південний захід від Харкова, оборонний бій над Дінцем, битву біля Вовчанська і битву Ізюм-Куп'янську»⁴⁷. Тоді ж у пресі були представлені зведені статистичні дані про втрати радянської армії у найважливіших битвах влітку 1942 р. У тому числі зазначені такі цифри: «битва біля Харкова – 240.000 полонених, 1.249 танків, 2.026 гармат і 538 літаків; битва на південний схід від Харкова – 21.827 полонених, 100 танків і 250 гармат»⁴⁸.

Отже, залучені матеріали газетної періодики окупованих українських територій, у яких висвітлювалися та аналізувалися бої під Харковом у травні 1942 р., дають змогу зробити такі висновки:

– На сторінках газет були представлені досить численні публікації з указаної тематики: короткі фронтові зведення про поточні події, окремі аналітичні статті з оцінкою стратегії й тактики воюючих сторін, більш чи менш змістовні відгуки кореспондентів засобів масової інформації різних країн (переважно сателітів Німеччини) як «закордонних свідків» про бої під Харковом, деякі картографічні матеріали, фотознімки та ін.

– Джерелами для цих публікацій, як правило, слугували офіційні інформаційні повідомлення з Берліна, пропагандистські матеріали, узяті із центральних німецьких видань, із радіоповідомлень тощо.

– Окремі згадані у тогочасній газетній періодиці факти, оцінки, аналітичні судження знаходять підтвердження у працях сучасних дослідників, які характеризують цю битву як приклад бою, де успіху досягає більш рішуча, швидка і досвідчена сторона, які відзначають, що командування Південно-Західного фронту було близьким до перемоги, але німецьке командування змогло обернути ситуацію на свою користь, і радянські війська зазнали нищівної катастрофи.

Тоді як у радянських засобах масової інформації невдачі Червоної армії під Харковом замовчувалися, і сучасник тих подій О. Довженко писав у своєму щоденнику, що у пресі немає жодного слова критики, перестороги, аналізу причин поразки під Харковом (Кучер В., 2010, с. 409), населення України, яке проживало в окупації, мало можливість дізнатися про цю поразку і втрати радянських військ безпосередньо по гарячих слідах. Хоча ця інформація досить тенденційно висвітлювалася у пропагандистській інтерпретації окупантів, але в низці аспектів вона була недалеко від істини.

Список використаних джерел та літератури

Kryvyziuk L., 2024. Kuznietsov M. Kharkiv offensive operation (May 12–17, 1942): miscalculations in the operational command – the main power of success development. *Skhidnoievropeiskiy Istorychnyi Visnyk*. Issue 30, 146–161.

⁴⁷ Schlacht- und Gefechtsbezeichnungen. Festlegung für die Zeit vom 1. Januar bis 30. Juni 1942. *Deutsche Ukraine-Zeitung*. 1942. № 285. 20 Dezember. S. 2.

⁴⁸ Найважливіші битви влітку. *Нове Запоріжжя*. 1942. № 113. 31 грудня. С. 3.

- Горелов В. І., 2005. Харківська операція 1942 року. *Україна в полум'ї війни 1941–1945*. Київ: Україна. 137–146.
- Грицюк В. М., 2010. Стратегічні та фронтові операції Великої Вітчизняної війни на території України. Київ: Ін-т історії України НАНУ.
- Кривизюк Л., 2011. Грицюк В. Харківська катастрофа 1942 року. *Труди Національного університету оборони України*. 2011. № 1 (100). 379–385.
- Кривизюк Л. П., 2014. Юрчук О. О. *Танки і танкові війська: вчора, сьогодні, завтра*. Львів: Ліга Нова.
- Кузнецов М. О., 2023 (а). Операція «Фрідерікус-1» як передумова проведення наступальної операції «Блау». Підготовка до ліквідації Барвінківського плацдарму. *Військово-науковий вісник*. № 40. 238–257.
- Кузнецов М., 2023 (б). Передумови проведення та підготовка радянських військ до Харківської наступальної операції 1942 року. *Літопис Волині*. № 28. 122–128.
- Кучер В., 2010. Репресії у Червоній армії: сталінська наука перемагати. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень імені І. Ф. Кураса НАН України*. Вип. 4. 397–417.
- Левченко Ю. І., 2017. Особливості реалізації політики окупаційної влади в адміністративно-територіальних одиницях України 1941–1944 рр. Київ: Вид. НПУ ім. М. П. Драгоманова.
- Лисенко О. Є., 2013. Пилявець Р. І. Харківська битва 1942. *Енциклопедія історії України*. Т. 10: Т–Я. Київ: Вид. Наукова думка, 350–351.
- Пилявець Р., 2012. Трагедія під Харковом: травень 1942 року (до 70-річчя Харківської битви). *Воєнно-історичний вісник*. Вип. 2 (4). 63–70.
- Рафальський Є. В., 2013. Беляєв С. О. Харківська трагедія 1942 року. *Збірник наукових праць Харківського університету Повітряних сил*. Вип. 2. 240–244.
- Репін І. В., 2011. Оперативно-стратегічне планування бойових дій Червоної армії на першу половину 1942 року: критичний погляд. *Військово-науковий вісник*. Вип. 15. 33–44.
- Репін І. В., 2019. Польцев І. В. Наступ військ Південно-Західного фронту Червоної армії в травні 1942 р. на Харківському напрямі. *Молодий вчений*. № 11 (75). 80–84.
- Репін І. В., 2020. Польцев І. В. Оточення військ Південно-Західного фронту Червоної армії в травні 1942 р. під Харковом: причини та наслідки. *Молодий вчений*. № 12 (88). 30–34.
- Репін І. В., 2017. Феденко О. В. Оперативне планування наступу військ Південно-Західного напрямку Червоної армії у районі Харкова (квітень – травень 1942 року). *Молодий вчений*. № 3. 189–193.
- Салата О. О., 2010. Формування німецького інформаційного простору в рейхскомісаріаті «Україна» та в зоні військової адміністрації (червень 1941 – 1944 рр.). Дис. ... докт. іст. наук. Донецьк.

Viktor Grinchenko

HOSTILITIES NEAR KHARKIV IN MAY 1942 IN THE COLUMNS OF THE PROPAGANDA PRESS ON THE OCCUPIED TERRITORIES OF UKRAINE

The article highlights and analyzes various materials published in 1942 in the newspaper periodicals of the occupied Ukrainian territories, which covered the hostilities near Kharkiv in May 1942. They can serve as a certain addition to the current scientific studies covering these events of World War II and their interpretation by one of the opposing sides in the German-Soviet war.

It has been established that quite a large number of publications on the above topic were presented in newspapers: short front status reports on the current events, separate analytical articles evaluating the strategy and tactics of the opposing sides, more or less meaningful reviews of mass media reporters from various countries (mainly German satellites) as “foreign witnesses” of hostilities near Kharkiv, certain cartographic materials, photographs, etc. The sources for these publications were, as a rule, official information messages from Berlin, propaganda materials taken from central German publications, from radio messages, etc.

Individual facts, reviews, and analytical judgments mentioned in the newspaper periodicals of that time are confirmed in the works of modern researchers, who characterize this battle as an example of a battle where the more decisive, quick and experienced side succeeds, and who note that the South-Western Front Command was close to victory, however the German Command was able to turn the situation in its favor, and the WPRA troops suffered a devastating disaster. While in the Soviet mass media the Red Army's failures near Kharkiv were hushed up in every possible way, the population of Ukraine living under occupation had the opportunity to learn about this defeat and the losses of the Soviet troops without delay. Although this information was covered in a rather biased manner in the propagandistic interpretation of the occupying power, it was not far from the truth in a number of aspects.

Key words: World War II, the Battle of Kharkiv in May 1942, the Soviet Army, the South-Western Front, newspapers, the occupation press.

References

- Kryvyziuk L., 2024. Kuznietsov M. Kharkiv offensive operation (May 12–17, 1942): miscalculations in the operational command – the main power of success development (Kharkiv offensive operation (May 12–17, 1942): miscalculations in the operational command – the main power of successful development). *Shkhidnoevropeiskyi Istorychnyi Visnyk*. Issue 30, 146–161. (In English).
- Horielov V. I., 2005. Kharkivska operatsiia 1942 roku (The Kharkiv operation of 1942). *Ukraina v polumi viiny 1941–1945*. Kyiv: Ukraina. 137–146. (In Ukrainian).
- Hrytsiuk V. M., 2010. Stratehichni ta frontovi operatsii Velykoi Vitchyznianoï viiny na terytorii Ukrainy (Strategic and frontline operations of the Great Patriotic War on the territory of Ukraine). Kyiv: In-t istorii Ukrainy NANU. (In Ukrainian).
- Kryvyziuk L. P., 2014. Yurchuk O. O. Tanky i tankovi viiska: vchora, sohodni, zavtra (Tanks and armoured forces: yesterday, today, tomorrow). Lviv: Liha Nova. (In Ukrainian).
- Kryvyziuk L., 2011. Hrytsiuk V. Kharkivska katastrofa 1942 roku (The Kharkiv disaster of 1942). *Trudy Natsionalnoho universytetu oborony Ukrainy*. 2011. № 1 (100). 379–385. (In Ukrainian).
- Kuznietsov M. O., 2023 (a). Operatsiia «Friderikus-1» yak peredumova provedennia nastupalnoi operatsii «Blau». Pidhotovka do likvidatsii Barvinkivskoho platsdarmu (Operation Fridericus-1 as a prerequisite for offensive Operation Blau. Preparation for the liquidation of the Barvinkivskyi Bridgehead). *Viiskovo-naukovyi visnyk*. № 40. 238–257. (In Ukrainian).
- Kuznietsov M., 2023 (b). Peredumovy provedennia ta pidhotovka radianskykh viisk do Kharkivskoi nastupalnoi operatsii 1942 roku (Prerequisites for conducting and preparing Soviet troops for the 1942 Kharkiv offensive). *Litopys Volyni*. № 28. 122–128. (In Ukrainian).
- Kucher V., 2010. Represii u Chervonii armii: stalinska nauka peremahaty (Repressions in the Red Army: Stalin's science of winning). *Naukovi zapysky Instytutu politychnykh i etnonatsionalnykh doslidzhen imeni I. F. Kurasa NAN Ukrainy*. Vyp. 4. 397–417. (In Ukrainian).
- Levchenko Yu. I., 2017. Osoblyvosti realizatsii polityky okupatsiinoï vlady v administratyvno-terytorialnykh odyntsiakh Ukrainy 1941–1944 rr. (Features of the occupation policy implementation in the administrative divisions of Ukraine, 1941–1944). Kyiv: Vyd. NPU imeni M. P. Drahomanova. (In Ukrainian).
- Lysenko O. Ye., 2013. Pyliavets R. I. Kharkivska bytva 1942 (The Battle of Kharkiv, 1942). In: *Entsyklopediia istorii Ukrainy*. T. 10: T–Ia. Kyiv: Vyd. Naukova dumka, 350–351. (In Ukrainian).
- Pyliavets R., 2012. Trahediia pid Kharkovom: traven 1942 roku (do 70 richchia Kharkivskoi bytvy) (The tragedy near Kharkiv: May 1942 (to the 70th anniversary of the Battle of Kharkiv)). *Voienno-istorychnyi visnyk*. Vyp. 2 (4). 63–70. (In Ukrainian).
- Rafalskyi Ye. V., 2013. Beliaiev S. O. Kharkivska trahediia 1942 roku (The Kharkiv tragedy of 1942). *Zbirnyk naukovykh prats Kharkivskoho universytetu Povitrianykh syl*. Vyp. 2. 240–244. (In Ukrainian).
- Riepin I. V., 2011. Operatyvno-stratehichne planuvannia boiovykh dii Chervonoï armii na pershu polovynu 1942 roku: krytychnyi pohliad (Operational and strategic planning of Red Army operations for the first half of 1942: a critical view). *Viiskovo-naukovyi visnyk*. Vyp. 15. 33–44. (In Ukrainian).
- Riepin I. V., 2019. Poltsev I. V. Nastup viisk Pivdenno-Zakhidnoho frontu Chervonoï armii v travni 1942 r. na Kharkivskomu napriami (The offensive of the South-Western Front troops of the Red Army in May 1942 in the Kharkiv direction). *Molodyi vchenyi*. № 11 (75). 80–84. (In Ukrainian).
- Riepin I. V., 2020. Poltsev I. V. Otochennia viisk Pivdenno-Zakhidnoho frontu Chervonoï armii v travni 1942 r. pid Kharkovom: prychny ta naslidky (The encirclement of the South-Western Front troops of the Red Army in May 1942 near Kharkiv: causes and consequences). *Molodyi vchenyi*. № 12 (88). 30–34. (In Ukrainian).
- Riepin I. V., 2017. Fedenko O. V. Operatyvne planuvannia nastupu viisk Pivdenno-Zakhidnoho napriamu Chervonoï armii u raioni Kharkova (kviten – traven 1942 roku) (Operational planning of the offensive of the Red Army's South-Western Front troops near Kharkiv (April–May 1942)). *Molodyi vchenyi*. № 3. 189–193. (In Ukrainian).
- Salata O. O., 2010. Formuvannia nimetskoho informatsiinoho prostoru v reikhskomisariati «Ukraina» ta v zoni viiskovoï administratsii (cherven 1941–1944 rr.) (The formation of the German media landscape in the Reichskommissariat Ukraine and in the area of the military government (June 1941–1944)). *Dys. ... dokt. ist. nauk*. Donetsk. (In Ukrainian).